

Juha Manninen

Sukupuolijärjestelmä filosofisena kysymyksenä vuoden 1864 Suomessa

Sata vuotta sitten miehet ja naiset saivat kumpaisetkin Suomessa samalla kertaa yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden ja myös vaalikelpoisuuden, siis oikeuden tulla valituksi kansanedustajiksi. Tiedämme asian maailmanmitassa erikoislaatuiseksi: siirryttiin kerralla Euroopan moderneimpaan järjestelmään. Tapanahan oli ollut, että miesten äänioikeutta laajennettiin ensin, naisten joskus aikanaan. Mullistukseen johti useiden samanaikaisten kehityskulkujen vyyhti. Useat asiat eivät olleet sitä, millaisiksi ne ensi näkemältä saattaisi kuvitella. Kysymyksessä ei ollut pelkkä yksikamarisen eduskunnan syntyyn liittynyt satunnainen sivutuote eikä se myöskään palaudu verrattain näkymättömien naisasialiikkeiden painostukseen, nähdäkseni ei ylipäänsä mihinkään yhteen selittävään tekijään. Tapahtumaa käsitellään monin tavoin kuluvana äänioikeuden juhluvuonna. Harvemmin siihen kuitenkin liitetään sellaisia seikkoja, jotka kiinnittivät huomiota jo valtiopäivien alkaessa ylipäänsä kokoontua vuonna 1863/1864, tiettynä tuolloin esitettyjä, useimpien jyrkästi hylkäämiä, mutta joidenkin itsestäänselvinä pitämiä käsityksiä. Mistä, milloin ja millaisena Suomen feminismin lähti liikkeelle?

Joskus asia on nähty niin, että Emma Irene Åströmin laakeroiminen maisteriksi viritti 1880-luvulla keskustelun naisten oikeudesta yliopistollisiin opintoihin. Alettiin lukea John Stuart Millin alkujaan vuonna 1869 ilmestynyttä teosta naisalistuksesta, *The Subjection of Women*, ja

vähitellen järjestäytyä naisasiassa. Mutta miten Åström oli ylipäänsä ilmaantunut opintoihin ja miksi hänen pääaineenaan sattui olemaan filosofia? Professori Thiodolf Rein näyttää olleen naismaisteristaan tyytyväinen eikä Åströmiä sitä paitsi ole tapana pitää erityisen feministisenä. Åströmin opintie ”erivapaudella sukupuolestaan” näyttäytyy arvoitukselliseksi, jos katsetta ei suunnata aikaan ennen Millin teoksen ilmestymistä.

August Mannerheim kirjoitti 8.3.1866 huolestuneena enona Marie Linderistä, alkujaan Mušin-Puškinista, tämän kasvattiäidille Aurora Karamzinille: “[...] meidän naisiimme on nyt tarttunut kuume, jonka nimi on *naisen vapaus*, ja meillä on loputtomia polemiikkeja naisen soveltumisesta työaloille, jotka tähän asti ovat kuuluneet vain miehille. He haluavat tulla professoreiksi, senaattoreiksi, kenraaleiksi ja ties miksi, niin kuin amerikkalaiset sisarensa. Tulevaisuudessa kai rumempi sukupuoli keittää sopat ja hoitaa lapset – mistä niitä lapsia sitten tulee, se on minulle mysteeri”¹ Pelko kohdistui siihen, että ”Marie ei vähääkään ymmärrä mikä on naisen kutsumus ja velvollisuus tässä maailmassa”.²

Sellaisilla haaveilla, jos niitä nyt aivan mainitun kärkevästi muotoiltiinkaan, oli varma vastustajansa kuuluvana vuonna niin ikään juhlistavassa J.V. Snellmannissa. Hänelle moinen naisen tekeminen miehiksi näyttäytyi kulttuuriseksi taantumaksi, paluuksi ihmiskunnan osittain jo taakse jääneelle kehityksen asteelle. Arvostelussaan W.P. Riehlin perhettä käsittelevän teoksen ruot-

sinnoksesta vuonna 1859 Snellman ei yhtynyt kyseisen konservatiivin vastustukseen modernille ydinperheelle eikä tämän haikailuun paluusta menneeseen yhteiseen ”taloon”.³ Snellman katsoi, että nainen oli historiassa ”yhä enemmän tullut tunnustetuksi naisena” ja tuo naiseus oli miehuutta täydentävää.⁴ Eri luokkien toimintatavat osoittivat hänen mukaansa tämän:

”Vähiten sivistyneessä luokassa on nainen jo ulkonäöltään ja ruumiinrakenteeltaan samoin kuin ruumiinvoimiltaan miesmäinen. Hän osallistuu miesten töihin, kyntää, korjaa satoa ym. Tapojen ja taitojen, järjestyksessä olevan ja miellyttävän tajuamisessa hän tuskin eroaa miehestä. Sitä mukaa kuin sivistys on jossain yhteiskuntaluokassa korkeampi, tämä kaikki muuttuu, ja ne ulkoiset ja sisäiset ominaisuudet, joissa nainen eroaa miehestä, tulevat hänessä yhä selvemmin esiin.”⁵

Tältä perustalta ”oppi naisen emansipaatiosta” piti hylätä:

”[Sen] päätehtävänä on, kuten tunnettua tehdä naisesta miehekäs, viedä hänet perheen ulkopuolelle osallistumaan miehen kaikkiin yhteiskunnallisiin pyrintöihin. [...] nykyajan naisemansipaatio johtaa naisen ilmeisesti taas siihen, mitä hän on ollut ja osaksi yhä on. Korkeampien yhteiskuntaluokkien naiselle voi olla miellyttävä unelma ajatella itseään laakerein kruunattuna sotapäällikkönä tai runoilijana ym., varsinkin kun hänen mielikuvituksensa näkee vain laakerit, ei tuhansia, sielua ja ruumista ankarasti koettelevia ponnistuksia ja sitä elämän hiljaisen onnen uhraamista, usein omantunnon rauhaa, joilla nimi historiassa ostetaan. Mutta työläisnainen, hän on jo saavuttanut kaiken emansipaation autuuden. Hän kantaa paljain käsin ja jaloin muurilaastia Helsingin uuteen teatteritaloon. Hänellä ei ole mieheltä muuta kadehdittavana kuin korkeampi päiväpalkka, joka miehelle maksetaan hänen vahvemmista jänteistään.”⁶

Vastoin naisten toivetta vapautumisesta Snellman näki naisten paikan heidän kehityksen tuottaman erilaisuutensa vuoksi perheessä, siis lasten kasvattajina sekä rauhaisan kodin ylläpitäjinä miehille, muutoin enintään hyväntekeväisyyden kaltaisissa äitiystehtävissä. Sellainen asioiden järjestely näyttäytyi hänelle sivistyksen saavutukseksi.

Snellmanin näkemys ei kuitenkaan jäänyt vaille akateemista haastajaa. Jyrkästi vastakkaisen kannan tuli esittämään Wilhelm Bolin.⁷ Hän ennätti ainoana väitellä filosofiansa Snellmanille tämän lyhyellä professorikaudella ja tavoitteli senaattiin siirtyneeltä hegeliläiseltä avoimeksi jäänyttä professuuria. Kai Häggman on väitöskirjassaan 1800-luvun perhekäsityksistä todennut, että Bolinia ”voi nimittää jopa ensimmäiseksi suomalaiseksi radikaalin naisemansipaation puolestapuhujaksi”.⁸ Tarkastelen seuraavassa, missä määrin arvio pitää paikkansa. Ensin on kuitenkin luonnehdittava yleistä tilannetta ja sen taustoja. Lopuksi on tarpeen kysyä, miksi Bolinin ajatukset jäivät, kuten Häggman luonnehtii, ”paljolti akateemiseksi yksityisajatteluksi”.⁹ Ja jäivätkö ne?

Vuosien 1863/1864 valtiopäivillä olivat keskusteltavina ja päätettävänä eräät naisia koskevat kysymykset. Eräs tärkeimmistä muutosesityksistä koski naimattomien naisten täysivaltaisuutta, oikeutta tehdä itse sopimuksia ja muita oikeudellisia toimituksia, kun vallitsevien lakien mukaan naisella tuli olla koko ikänsä holhooja.¹⁰ Nyt tämä ja eräitä muita säädöksiä haluttiin poistaa naimattomien naisten osalta, avata heille sekä leskille ja eronneille äänioikeus kunnallisvaaleissa, mahdollisuus tulla valituksi luottamustehtäviin ja muuta sellaista, mikä tietysti herätti keskustelua ja huomiota sukupuoleen katsomatta. Naimisissa olevat naiset säilyivät edelleen miehensä holhouksen alaisina, mitä ei kyseenalaistettu. Kaikkia säätyjä jakaneiden väittelyjen jälkeen, etenkin porvariston ajaman kannan mukaisesti valtiopäivät sen sijaan lakkauttivat naittajärjestelmän eli isän vallan tytärtänsä avioliittopäätökseen.¹¹

Liberaalien äänenkannattaja *Helsingfors Dagblad* julkaisi kirjoitussarjan naisten kansalaisoikeuksien parantamisesta, vetosi naisten keskinäiseen solidaarisuuteen ja pohti keinoja naisten taloudellisen aseman parantamiseksi. Uutisissa kerrottiin seitsemästä amerikkalaisesta naismaisterista ja pariisilaisesta naislääkäristä, tarkoin kuvauksin viimeksi mainitun promootioasusta. Naiset olivat suljettuja korkeamman opillisen sivistyksen ulkopuolelle, sillä heitä varten perustetuista tyttökouluista ei johtanut tietä yliopistoon. Jyväskylän opettajia valmistavassa seminaarissa toimi kuitenkin vuodesta 1863 naisjaosto ja ensimmäiseen valtion virkaan – postivirkailijaksi – nainen nimitettiin Suomessa vuonna 1864. Naiset olivat saataneet kyllä käsitellä jo aikaisemmin kaunokirjallisuuden muodossa oikeuksiinsa liittyviä kysymyksiä.

Modernille yksilöllistymiselle tarjottiin tuohon aikaan akateemisten oppineiden kirjoituksissa kahta toisilleen vastakkaista linjaa. Missään muussa nämä kaksi vaihtoehtoa eivät eronneet yhtä jyrkästi kuin tavoittelemassaan sukupuolijärjestelmän muodossa, vaikka niiden erot on katsottu tavallisesti valtio- ja kansakuntakäsityksiä koskeviksi. Valtiopäivillä käsitellyissä kysymyksissä pintaan nousivat vain tietyt sukupuolijärjestelmän reuna-alueet.

Sovinnaisin nimikkein ajankohdan puolueita on kutsuttu fennomaniaksi ja liberalismiksi. Snellmanin fennomaniaa voitaisiin nimittää myös Euroopan historiasta saatavalla nimikkeellä kansallisliberalismiksi, jolloin tulisi paremmin ymmärrettäväksi, että tulevat ”fenno- ja svekomaanit” saattoivat aluksi toimia sulassa sovussa tarpeelliseksi katsottujen uudistusten puolesta. Varsinaista liberalismia on pidetty nimenomaan 1860-luvulla näyttävästi esiintyneenä ilmiönä, josta fennomania peri voiton sysäimällä sen aggressiivisuudellaan vielä toisen kielipuolueen hahmoon, kunnes joutui itse työväenliikkeen haastamaksi. Fennomania ei jäänyt yksikasvoiseksi. Vastakohta vallitsi oppineen Thiodolf Reinin kumppaneineen sille antaman maltillis-inhimillistetyin muodon ja vaikkapa talonpoikaisen Agathon Meurmanin ärhäkkään äärikonser-

vatismiin välillä. Liberalismi ei kadonnut jälkiä jättämättä, vaikka se ei onnistunut puolueenmuodostuksessa.

Fennomanian keulakuvaksi nousseen Snellmanin käsityksillään oli sisäiset jännitteensä, jotka johtivat eri suuntiin. Hänen kantansa luonnehtiminen perinteiseksi tai vanhakantaiseksi ei ole perusteltua. Sillä oli tulevaisuus. Snellmanin kansallisliberalismista muodostui erottamaton osa muotoutumassa ollutta modernia maailmaa.

Keisari Aleksanteri II nimitti J.V. Snellmanin huhtikuussa 1863 senaatin finanssitoimikunnan päälliköksi. Filosofiksi kielletty virallisen lehden toimittajan tehtävästä ja tässä vaiheessa myös valtiopäivillä sanansijan takaavasta aatelistarvosta, mutta lähti talousministeriksi. Hänen osakseen tulleita tehtäviä oli sen uudistuksen loppuunvieminen, jolla Suomi sai oman rahan, mutta senaatin jäsenenä hän osallistui kaikkien niiden uudistusten valmisteluun, jotka tulivat käsiteltäviksi kesäkuussa 1863 koollekutsutuilla ja saman vuoden syyskuun puolivälissä juhlallisesti avatuilla Suomen ensimmäisillä varsinaisilla valtiopäivillä.

Senaattorina Snellman painiskeli muiden asioiden kuin naiskysymysten kanssa. Valtiopäivien aattona hän kuitenkin julkaisi viimeisenä *Litteraturbladin* kirjoituksen edellisenä vuonna kadon johdosta pitämänsä painokkaan puheen, joka kohdistui nimenomaan naisille. Puheen sävy oli vavahduttava, ikään kuin Snellman olisi yrittänyt pakata siihen koko viisautensa ihmiskunnan historiasta, yleisinhimillisen kulttuurin kehityksestä ja kansakuntien paikasta siinä. Hän päätyi vakuuttamaan, että ”perhe-elämä kuuluu kansakunnan elämään – ja tätä kautta se on välittyneenä siveelliseen maailmanjärjestykseen”.¹² Esikuvallisina historiaan olivat päässeet vain ne kansakunnat, joissa isien tapa on pidetty kunniaa ja antanut leimansa perhe-elämälle. Miten sellainen sitten tapahtui? Järjellinen ”isien tapa” ei Snellmanin mielestä välittänyt ilman naisten ”sydämen käskyjä”. Puheen loppu oli suoranainen vetoamus:

”[...] oikeaa tosiasiana ei ole olemassa maailmassa muutoin kuin ihmisen toiminnassa [...] perhe-elämän koskaan tyhjentyneemmästä lähteestä kumpuavana, eikä järki voi sitä siellä sen syntyhetkellä pukea miksikään oikeudelliseksi väitteiksi, mutta tunne voi sen käsittää, omatunto tunteena, perherakkaus sen käsittää.

Minun ei tarvitse puhua sanaakaan naisen merkityksestä perheelle ja sen siveelliselle elämälle. Jos tätä, niin kuin asia on, määrää rakkaus, niin puolison ja äidin rakkaus on perheessä – ellei kaikki, niin lähes kaikki.

Ja silti rohjetaan puhua kevytmielisesti siitä miten naisen tehtävä perheessä olisi liian vähäpätöistä hänen henkensä toiminnaksi!

Te jalot naiset, älkää uskoko siihen. Jumala on asettanut perheessä kansakunnan kohtalot, ihmiskunnan kehityksen ja oikean olemassaolon maailmassa teidän sydämenne käskyjen varaan.”¹³

Vastakkaisella kannalla olevalle tällainen näyttäytyi paraatiesimerkiksi ylistämällä alistamisesta, mutta minään taktisena vetona puheenvuoroa ei voi pitää. Vetoamus tiivistä Snellmanin johdonmukaisen perusnäkökuvan, johon hän oli yhä uudestaan palannut kirjoituksissaan yli kahdenkymmenen vuoden ajan.¹⁴ Vastaavaa suoraa vetoamusta naisille pysytellä perheensä piirissä ei kuitenkaan Snellmanilla ole löydettävissä muualta. Koettu ensimmäinen katovuosi ja siihen liittynyt pelko naisten hankkiutumisen entistä enemmän palkkatyöhön olivat ilmeisesti välittömänä taustana, mutta kenties muutakin.

Snellmanin kannanotot sukupuolijärjestelmään alkoivat hänen palattuaan synnyinkaupunkiinsa Tukholmaan loppusyksystä 1839 ja hänen viettäessään siellä toimeliaan kevään 1840. Hakeuduttuaan kohtalaisen liberaalin *Freja* -lehden toimitukseen ja Aganippisen seuran ystäväpiiriin hän teki kaksi poliittista tekoa.¹⁵ Ensimmäinen oli osallistuminen Ruotsin valtiopäivä-uudistusta koskevaan väittelyyn, jossa hän puolusti ennen muuta sivistyksen merkitystä perinteisten säätyjen ja modernimman varallisuuden kustannuksella. Toisen muodostivat hänen sukupuolipoliittiset kannanotonsa C.J.L. Almqvistin juuri ilmestyneen romaanin *Det går an* johdosta, sekä esiintymällä Almqvistia vastaan *Frejassa* että kirjoittamalla tämän esittämälle laillisen avioliiton siteestä riippumatonta miehen ja naisen yhteiselämää ihannoivalle kuvaukselle jatkoksi vastaromaanin, jossa sellaiselle parille käy huonosti. Luonnonviehtymysten noudattaminen aiheutti kaikille osapuolille tuhoisan lentelyn kukasta kukkaan.

Jo Snellmanin ”jatkossa” oli tunnistettavissa suunnilleen sama vetoamus kuin yli kaksi vuosikymmentä myöhemmin. Snellman antoi romaanissaan siniviitaksi nimetyn ja selkeästi sinisukiksi kutsutuista varhaisfeministeistä erottuvan, häntä itseään kuvanneen hahmonsa lausua, miten miehellä oli avioliiton lisäksi monia muitakin siteitä:

”Hän kuuluu myös perheen ulkopuoliseen yhteiskuntaan eikä hän voi riistäytyä irti niistä siteistä, joita yhteiskunta hänelle säilyttää syntymästä asti. [...] Nainen puolestaan kuuluu perheeseen. Ainoa hänen tuntemansa side on rakkauden side – – ainakin niin pitäisi olla.”¹⁶

Eettinen elämä, siveellisyys, edellytti vapaan valinnan ja laissa säädetyn yhdenmukaisuutta. Miehen siveellisyys oli alueeltaan naisen siveellisyyttä laajempi. Tästä ei kuitenkaan seurannut, että naisen siveellisyys, ehkä ennen muuta siveys, olisi ollut vähemmän tärkeä.

Miehen tuli kehittyä luonnonmukaisten taipumustensa, tunteidensa ja subjektiivisuutensa alistamiseen järjelle, tunnistaa ja myöntää henkisen maailmanprosessin velvoitteet eettiselle elämälleen. Se oli Snellmanin persoonallisuuden aate, hänen mieskäsityksensä, joka oli erottamattomasti sisäänrakennettuna hänen käsityksensä kansakunnista ja valtiosta. Myös naisen tuli ymmärtää noita korkeampia yleisinhimillisiä asioita, mutta miehensä tukena, lastensa kasvattajana tai yhteiskunnal-

lisen äitiyden tehtävissä. Naisen ei tullut olla aristokraattiperheen hyödytön koru, pelkkä somistus.

Voisi sanoa, että Snellman ei vähimmäskään määrin pyrkinyt tekemään sukupuolijärjestelmää näkymättömäksi perhettä koskeissa kirjoituksissaan. Teoksessa *Idee der Persönlichkeit* se sen sijaan ei näy. Se on oletettu itsensäselvyytenä. Vasta luettaessa teosta yhdessä sen kanssa, mitä Snellman sanoi perheestä, selviää, että teoksessa on kysymys nimenomaan miestutkimuksesta ja miehisten normien asettamisesta. Snellmanin tarkoittama ja tavoitteeksi asettama ”persoonallisuus” on ihanne miehen henkiselle kehitykselle, ei naisen, minkä voi todeta jo sen huipennuksesta: elämä isänmaan puolesta. Yhdyn täysin Marja Jalavan tuoreeseen käsitykseen Snellmanin filosofian sukupuolittuneesta luonteesta.¹⁷

Rakkausliiton ylistyksenä, vastalauseena järjestetyille ja epäonnistuneille avioliitoille samoin kuin turmeltu-neena pidetyille aristokraattiselle moraalille Almqvistin kirja tuli herättämään useissa sukupolvissa valtavaa mielenkiintoa sekä kirjailijan kotimaassa että erittäin merkittävästi myös Suomessa.¹⁸ Rakkaudesta myös Snellman lähti, G.W.F. Hegeliltä omaksumaansa tapaansa, mutta samalla lain välttämättömyydestä. Ilman laillista perustaansa avioliitto ei kestäisi, vastuu lasten kasvatuksesta häviäisi, yksityisomaisuus ja perintö menettäisivät merkityksensä. Heti ensimmäisissä kirjoituksissaan Almqvistia vastaan Snellman vihjasi tuollaisten kantojen johtavan saintsimonismiin, omaisuuden yhteisyyteen.¹⁹

Zachris Topelius ja monet muut jatkoivat samoilla linjoilla, Topelius viittauksin Charles Fourierin sosialistisiin utopioihin ynnä muihin hylättävän almqvistilaisuuden eurooppalaisiin esikuviiin. Suomessa sivistyneistön keskuudessa varsin nopeasti hallitsevaksi nousseella sukupuolittain jakautuneella nationalistisella perheideologialla oli silläkin tietysti useita lähteitä. Kritiikki kotimaassa näkymätöntä vastustajaa kohtaan oli kovaa. Snellman onnistui välittömästi haasteen ilmaannuttua Pohjolaan tiivistämään sen, mitä monet muutkin oppineet Suomessa tunsivat ja sittemmin eri tavoin puolustivat. Mutta miten näin hämmästyttävän yhtenäiseen kirjalliseen rintamaan saattoi muodostua halkeama?

A

ndreas Wilhelm Bolin syntyi Pietarissa vuonna 1835 kaupungin saksalaiseen yhteisöön kuuluneen hovikultasepän poikana.²⁰ Hänen sukunsa on palvellut tässä ammatissa neljää Venäjän keisaria ja sittemmin Ruotsin kuninkaita, liike sijaitsee nyttemmin Tukholmassa Sturegatan 6:ssa. Poikkeuksena suvusta oli akateemiselle opintielle lähtenyt Wilhelm. Merkillistä kyllä, jotkin Wilhelm Bolinin ajatukset näyttäytyvät yhtä kestäviksi kuin hänen sukunsa kultasepänliike, vaikka hän ei ole nauttinut minkään hovin suosiota, ei laajemmin naistenkaan. Varsin tärkeänä Pietarin vähemmistönä omine kouluineen ja kirkkoineen saksalaisiksi katsotut eivät välttämättä olleet paljon tekemisissä venäläisten kanssa.

Venäläisyys jäi Wilhelm Bolinille vieraaksi ja vieroksuttavaksi. Ruotsin kieltä hän ryhtyi opiskelemaan päätettyään hakeutua Helsingin yliopistoon, hänen silmissään eurooppalaiseen miljööseen. Kannattaa mainita, että saksalainen romantiikka ei ollut puhutellut Pietarin saksalaisten yhteisöä, josta suuri osa oli tullut Venäjälle valistusajalla nykyaikaistamaan ja eurooppalaistamaan suurta valtakuntaa.

Ulkopuoliseksi itsensä kokevan näkökulma herättää identiteettiä koskevia kyselyjä, joihin saattaa etsiä vastauksia filosofiasta. Ruotsalaisen ja suomalaisen elämäntavan välissä kasvaneella Snellmanilla tämä johti jyrkempään suomalaisuuteen samastumiseen kuin selkeämmin suomalaisilla itsellään. Bolin löysi itselleen yhden tärkeän samastumiskohteen saksankielisen Euroopan valistushenkisistä oppositiovirtauksista sekä toisen, paikallisen minänsä, Helsingin ruotsia puhuvasta nuoresta liberaalista sivistyneistöstä. Snellmanilainen nationalismi sen enempiä kuin muukaan touhukas nationalismi ei häntä viehättänyt.

Viipurilaisessa osakunnassa hän saattoi kohdata samoin ajattelevia, mutta pitkään hänen etsintänsä näyttää olleen varsin yksinäistä. Hänen tullessaan Helsinkiin filosofian oppiaine oli lakkautettuna yhteiskuntatavaralliseksi arvioituna, kuten kaikissa Venäjän yliopistoissa. Pilkkakirves Heinrich Heinea hän oli saanut käsiinsä välittäjien kautta. Nähtävästi jo vuonna 1854 hän alkoi perehtyä yliopistojen ulkopuolelle suljetun vasemmistohegeliläisen uskontokriitikko Ludwig Feuerbachin kirjoituksiin.

Krimin sota, suomalaisten osoittama lojaalisuus ja Venäjän poliittinen käänne toivat Snellmanille professuurin 1856. Päätettyään sitä seuraavana vuonna opintonsa Helsingissä Bolin lähti pitkälle kiertomatalle pohjoismaiden kautta Saksaan, Belgiaan, Sveitsiin ja Ranskaan. Tärkeisiin kohokohtiin kuului käynti maalaiselämäkirjailija Berthold Auerbachin luona. Tämän kirjoituksia lukiessaan kaupunkilaispoika Bolin oli oppinut inhoamaan Venäjän maaorjuutta, itse asiassa kaikkia orjuuden muotoja. Elämänikäisesti merkitykselliseksi ja aluksi jatkuvalle yhteydenpidolle muodostui hänen tapaamisensa filosofi Feuerbachin kanssa.

Ensimmäistä, Snellmanin ohjauksessa valmisteltua suppeaa väitöskirjaansa liseniaatin arvoa varten, *Familjebegreppets utveckling ända till reformationen* Bolin puolusti keväällä 1860.²¹ Työn ohjaajan nimi koreili kannessa vanhaan tapaan suuremmin kirjaimin kuin tekijän, Snellman myös esitti tilaisuuden avausluennon ja toimi tarkastajana. Kirjeessään Feuerbachille 10.6.1860 Bolin selitti kirjoittaneensa ”kesyksi”, jotta ei paljastaisi itseään kirjeen vastaanottajan oppilaaksi, vaan oikeuttaisi itsensä kristittyinä.²² Todellisuudessa myös Feuerbach oli käsitellyt uskonpuhdistuksen aikaa julkaisussaan uskon olemuksesta Lutherilla, arvioinut Lutherin ensimmäiseksi ihmiseksi kristinuskon historiassa, mihin Bolin saattoi yhtyä pitäessään arvossa kristinuskon ja nimenomaan protestantismien antia ihmisyyden, ei kylläkään uskonnollisuuden kehitykselle.²³

Perhekäsitteen kehityksessä Bolin erotti useampia vaihteita, joita hän arvioi sen mukaisesti, miten ne edistivät naisen arvon ja lasten inhimillisen merkityksen tunnustamista. Olennaista oli väitöksen mukaan se, että mies ja nainen nähtiin Jumalan edessä tasa-arvoisiksi ja että tämä suora yhteys Jumalaan kuvastui myös perheessä. Ei tarvittu enää mitään välissä olevaa papistoa eikä myöskään erityistä korkeampaa elämäntapaa, selibaattia. Samoista asioista Feuerbach oli kiittänyt protestantismia, eräässä yhteydessä hän jopa ilmoitti olevansa ”Luther II”, reformaattorin työn loppuunsaattaja uskonnon inhimillistäjänä.

Bolinin esittämään Snellman saattoi ongelmittain yhtyä, varsinkin, kun tarkastelu ei edennyt Lutheria tuoreempaan aikaan. Snellman piti silti tarpeellisenä kuvata avausluennossaan tuorein tilanne, jonka taustan oli luonut hänen mukaansa se Montesquieun oivallus, että ”kansakuntien oikeustietoisuus luo tavan ja siitä syntyy laki”.²⁴ Uudessa saksalaisessa filosofiassa tältä pohjalta lähtevää korkeampaa perheen käsitettä olivat kehittäneet ennen muuta Fichte, Schleiermacher ja Hegel. Sen käsityksen mukaisesti, Snellmanin sanoin: ”Perheestä tuli se yhteiskunta, jossa kansallinen tapa isiltä perittynä säilyy, mutta jossa se myös sukupolvesta toiseen kehittyy, ja tästä alkuperästään se siirtyy yhteiskunnan järjestämiseen laeissa ja instituutioissa – samoin kuin se kansakuntien poliittisessa toiminnassa määrää ihmiskunnan yleistä kehitystä.”²⁵ Niinpä perhe-elämän siveellisyys oli kansan historiallisen olemassaolon jatkumisen varmin turva.

Bolin puolestaan kommentoi väitöstilaisuuttaan kirjeessä Feuerbachille myöhemmin, 4.10.1860: ”[...] vielä viime tutkintoni jälkeisenä iltana otin käsiini kritiikkiinne Hegeliä vastaan saadakseni ilmaa ahdistuneeseen mieleeni.”

Bolinin ensimmäinen julkaistu artikkeli ilmestyi vuonna 1861 ja se käsitteli orjakysymystä Yhdysvalloissa.²⁶ Kirjoitus ilmestyi liberaalien toimittamassa naislukijoille tarkoitettussa lehdessä *Från nära och fjerran*. Vaikka Eurooppa seurasi myötätunnolla Italian jälleensyntymistä ja toivoi onnea Venäjälle, oli Bolinin mielestä tarpeen kiinnittää huomiota myös toiseen pallonpuoliskoon, jossa monet merkit viittasivat siihen, että orjanomistus saatettaisiin lakkauttaa. Bolin oli löytänyt poliittisen kotinsa, mistä kertoi hänen kirjoitustensa ilmestyminen liberaalilehdissä *Barometern*, *Papperslyktan* ja *Helsingfors Dagblad*.

Seuraavana vuonna Bolinin käsitys Suomen asemasta selkiytyi, kun hän kirjoitti anonyymisti erääseen saksalaiseen rikostapauksia käsittelevään julkaisuun lukijoitaan valistaakseen: ”Suomen suuriruhtinaskunta on tunnetusti perustuslaillinen valtio, jonka alkujaan ruotsalaisen perustuslain venäläiset hallitsijat ovat tunnustaneet ja vahvistaneet.”²⁷ Tätä taustaa Bolin tarvitsi kertoakseen suomalaisten ja venäläisten oikeuskäsitysten harmaalla vyöhykkeellä syntyneistä rikoksista, ensin vuoden 1852 palkollissäännön seuraamuksista, sitten keisarillisista lahjoitusmaista Viipurin alueella, mikä oli perustuslain kannalta täysin tuntematon käytäntö samoin kuin sen synnyttämät maaorjuuden kaltaiset olot. Kun valtio-

päivät 1863 alkoivat kokoontua, Bolin oli tarkkailijana ja raportoi tällinnalaiseen *Revalsche Zeitungin*.

Snellmanin siirryttyä senaattiin Suomen ainoa varsinainen filosofian virka tuli yllyttäen avoimeksi. Bolin oli välillä koetellut kykyjään näytelmäkirjailijanakin, mutta tosiasiaa hän oli ensimmäinen ja ainoa Snellmanille väitellyt filosofi. Perhetutkimustaan varten Bolin oli kerännyt aineistoja laajemmalta. Hän aikoi nyt työstää uuden, nykykysymyksiin ulottuvan kirjan. Marraskuun lopussa 1863 hän jätti yliopistolle hakemuksensa avoimeksi julistettuun professuuriin ja pyysi pätevytymisaikaa julkaistakseen teoksen *Studier i läran om familjen* sekä laatiakseen erikseen tuolloin vaaditun professoriväitöskirjan. Lisääaikaa tuli seuraavan vuoden syyskuun loppuun saakka. Virkaan oli toinenkin hakija, J.J.F. Perander, mutta hän peruutti hakemuksensa, koska hänen pyytämänsä vielä pidempään pätevytymisaikaan ei ollut suostuttu.²⁸ ”Seison nyt yksin”, Bolin kirjoitti ystävälleen C.G. Estlanderille.

Ensin mainitun teoksen nimeksi tuli yksinkertaisesti *Familjen. Studier*. Sillä oli laajuutta noin 350 sivua ja sen viimeiset arkit painettiin huhtikuun alussa vuonna 1864. Se ei sisältänyt viitteitä ajankohtaisiin keskusteluihin Suomessa, mutta on vaikea kuvitella, että ne eivät olisi olleet osaltaan motivoimassa sitä. Sen näkökulmaa voi luonnehtia eurooppalaiseksi, mutta ei vähimmänsäkään määrin vanhaeurooppalaiseksi. Bolin oli perehtynyt joukkoon kiinnostavia lähteitä ja hahmotti niiden pohjalta Suomen oloissa täysin uudenlaisen kokonaiskuvan. Kirjassa näkyivät kiireen jäljet. Kiteytyneiden katsojien lisäksi siinä on paljon pelkästään kokoon haalittua, minkä sulattelu tai ehkä pelkkä pois jättäminenkin olisi voinut tehdä esityksestä laadukkaamman. Ystävä Leo Mechelin sentään ennätti tenttilukujensa välissä tarkistaa Bolinin ruotsin kielen.

Bolin kävi lävitse perhettä vastaan esitettyjä argumentteja Platonista alkaen ja päätyi Charles Fourierin teokseen *Théorie des quatre mouvements et des destinées générales* (1841, 2. p.; alkujaan 1808) merkittävimpänä kritiikkinä perheinstituutiota vastaan. ”Hänen hyökkäyksiinsä perhettä vastaan keskittyvä kaikki, mikä perhettä vastaan on esitetty”, Bolin selosti tammikuun 1864 lopussa kirjeessään Feuerbachille. Samalla Bolin väitti tutkimustensa perheestä olevan hedelmä ”Teidän toiminnastanne merkittäviä vaikutteita saaneesta” ponnistelusta.

Bolinin ensimmäisen väitöksen osalta tämä yhteys on jo todettu. Miten se voisi koskea hänen kirjaansa *Familjen*? Bolin jatkoi piiloleikkiään eikä itse antanut kirjassaan sellaisia viitteitä, jotka suorasti paljastaisivat kiittolisuudenvelan.

Snellman oli hänen lisensiaatinväitöksensä avauksessa selittänyt filosofisen menetelmän koostuvan siitä, että lähdetään yleiskäsitteestä ja sitä kehittelemällä selitetään olemassa olevan merkitys ja todistetaan itse käsitteen totuus. Tällainen käsitteen dialektiikka ei ollut Bolinin

metodi. *Familjen* esitteli lavean kaaren perhettä koskevia historiasta ja nykypäivästä löydettäviä kannanottoja, joita vastaan Bolin joko esitti arvostelua tai yhtyi niihin ja joiden pohjalta hän saattoi sitten muotoilla omia kannanottojaan. Menettelyä voi luonnehtia dialogiseksi. Mutta Bolinin käsittelyllä aiheestaan on nähtävissä syvempikin feuerbachilainen motiivi.

Bolinille tärkein Feuerbachin kirjoitus oli *Grundsätze der Philosophie der Zukunft* (1843). Siinä Feuerbach kävi polemiikkia pelkkiä käsitteestä toiseen eteneviä filosofisia yksinpuheluja vastaan: ”Todellinen dialektiikka ei ole mikään yksinäisen ajattelijan monologi itsensä kanssa, vaan Minän ja Sinän dialogi.”²⁹

Feuerbachin mukaan objektin käsite oli alkujaan käsite toisesta Minästä. Lapsi piti kaikkia olioita tahdonalaisesti toimivina. Objektissa piili sille Sinä. Vasta abstrakti ajattelu eristi substanssin, atomin, minän, Jumalan. Idealismi oli oikeassa nähdessään ideoiden alkuperän ihmisessä, mutta väärässä pyrkiessään johtamaan Minästä sieluksi kiteytetyn ihmisen ilman aistittavaa Sinää. Mitään avioliiton teoriaa Feuerbach ei kuitenkaan pyrkinyt esittämään. Hän puhui ihmisten keskinäisten suhteiden merkityksestä aivan yleisellä tasolla. Ihmisen yhteisyys toisen kanssa oli hänelle totuuden tunnus: ”Epäilen sitä, minkä näen yksinäni; varmaa on vasta se, minkä toinenkin näkee.”³⁰ Tietä objektiin, olemiseen ei voinut koskaan löytää aistivasta ihmisestä riippumaton ”eristynyt, itseensä sulkeutunut ajattelu”.³¹ Aistimellisuus ja rakkaus olivat molemmat avoimia ja siten totuudellisuuden ehtoja.

Niinpä, Feuerbach päätteli, ”yhteisöllisen, yhteiskunnallisen elämän salaisuus – salaisuus Sinän välttämättömydestä Minälle – on siinä totuudessa, että mikään olento, olipa sen nimenä sitten ihminen tai jumala tai henki tai minä, ei voi olla yksin itselleen tosi, täydellinen, absoluuttinen olento, että totuus ja täydellisyys on vain yhteenliittyminen, kahden olemusyhtäläisen olennon ykseys.”³²

Mestarinsa tuskaisen kielenkäytön alta Bolin sai ai-nekset yhä uudestaan toistuvaan kritiikkiinsä sellaista tiedonkäsitystä vastaan, jota hän nimitti ”eristyneen subjektin kannaksi”. Kritiikin alku on löydettävissä teoksesta *Familjen*.

Nyt voi kysyä, eikö Snellman jos kuka ollut yhteisöllinen ajattelija. Vastaus on tietysti myöntävä, mutta Snellman oli sitä toisessa mielessä kuin seuraajaehdokkaansa Bolin. Autonominen Minä oli Snellmanilla kuin yksinäinen ratsastaja laukkaamassa kohti taivaanrannassa kajastavaa kansakuntaa ja sitä kautta ihmiskuntaakin. Perhekuntaan tuo järkevä Minä toi suojelun sekä isien tavan, aistimellinen vaimo huolenpidon sekä sydämen, mutta näiden kahden suhde ei ollut edes perheessä tasavertainen, sen ulkopuolisesta toiminnasta puhumattakaan. Feuerbachin samoin kuin Bolinin tavoittelema dialogisuus sen sijaan ei ollut mahdollinen ilman tasavertaista tai ainakin sellaiseksi oletettua Sinää.

Ero voi vaikuttaa vähäiseltä, mutta vain sen pohjalta pystytään ymmärtämään, miksi Bolin saattoi tehdä

ensi näkemältä varsin paljon Snellmania ja jopa Hegeliä muistuttavasta perhekäsitteestään aivan näiden vastaiset johtopäätökset, yhtyä ajatukseen naisemansipaatiosta ja asettua selkeästi sen puolustajaksi.

Kuten monet Suomessa aikaisemmin suhteessaan Almqvistiin, Bolin kiitti Fourieria tämän ilmentämästä tunteen vilpittömyydestä. Fourierin suosittelu maan hallitsevaan asemaan perustuva vapaa rakkaus merkitsi vain menemistä mukaan restauraation ajan nautinnon-palvontaan. Nautinnon ja hetkellisten tunteiden tilalle Bolin vaati velvollisuuksien ja niiden mukana avioliiton merkityksen myöntämistä. Ei voinut olla olemassa velvollisuussuhteista riippumaton yhteiskuntajärjestystä. ”Oikeuteen minulle sisältyy velvollisuus muille, oikeuteen toisille velvollisuus minulle”, Bolin selvitti. ”Mihin hyvänsä kosketukseen astunkaan toisten kanssa, minun on aina otettava huomioon jokin velvollisuus heitä kohtaan. Tämä on pakko, kuten Fourier on täysin oikein huomauttanut, mutta ei ulkoinen kuten hän luulee, vaan ihmisen itselleen kanssaihmissään silmällä pitäen asettama pakko.”³³

Tunteeseen pitäytyminen ei ollut muuta kuin seuraamuksista välittämättömä ”eristyneen subjektin autuutta” (112). Tekojen siveellistä arvoa ei tällainen ajattelu tavoittanut. Viitatessaan rehellisyyden velvollisuuksien edelle asettavaan kaunokirjallisuuteen Bolin mainitsi ”täysin fourierlaisesti ajattelevan” Almqvistin kirjan *Det går an* ja ”nerokkaan käden” siihen laatiman vastineen. Sellaisia oli tosin syntynyt useita, mutta on selvää, että Bolin tarkoitti Snellmania. Tällainen kumarrus riitti. Snellmanin *Läran om staten* (1842) tai hänen muutkaan perhettä käsitelleet kirjoituksensa eivät kuuluneet Bolinin kehittelyjen pohjiin.

Torjuttuaan perheen kriitikot Bolin otti tehtäväkseen selvittää avioliiton olemuksen. Vaikka Lutherin käsitys säilyi klassisena, se ei vielä ollut katsottavissa tieteelliseksi. Sellaisen muodon sille antoi vasta Jean-Jacques Rousseau, josta lähtien kysymys kohdistui ”sukupuolten keskinäis-suhteeseen”. Luonnonoikeusteoreetikkojen alistussuhteen tilalle Rousseau nosti keskinäisen kiintymyksen. Myös Immanuel Kantilla esiintyi molemminpuolisuus, tosin pelkästään oikeudellisena suhteena.

E erityisen huomion Bolin kohdisti Theodor Gottlieb von Hippelin teokseen avioliitosta, *Über die Ehe* (1792). Tuo kirjoittaja kuului jo unohdettuihin ja olikin Bolinin teoksen selkeästi mielenkiintoisin löytö.³⁴ von Hippel kuului Fredrik Suuren mahtiaan kasvattavan valtion alamaisiin Itä-Preussissa. Hän kohosi virkamiesurallaan Königsbergin pormestariksi, kuului Kantin oppilaisiin ja ystäviin ja eli merkillistä kaksoiselämää julkaisemalla anonyymisti tai nimimerkillä kaunokirjallisia esityksiä ja muita kirjoja. Lisäksi hänen kirjallisen minänsä käsitykset muuttuivat tavoilla, jotka tuskin olisivat olleet mahdollisia ilman huolellisesti varjeltua tuntemattomuutta. Vasta vähän ennen kuolemaa hänen ystävänsä paljastivat salaisuuden. Kun *Über die Ehen* ensi painos ilmestyi naisvihamielisyyttä poikamiesystävä Kantin tavoin, vuonna 1792 ilmestynyt kolmas painos kertoi uudenlaisesta asenteesta.

Nainen ei ollut von Hippelillä vanhan oppitradition mukainen epätäydellinen mies, vaan omilla ansioilla varustettu eli Bolinin tiivistämänä: "[...] naisen *eläessä* isänmaansa puolesta mies ei tiedä parempaa kuin *kuolla* sen puolesta. Miehet ovat sodilla tuhonneet sen, mitä naiset ovat luoneet ja ylläpitäneet. Miehet ovat oikkujen ja ennakkoluulojen vuoksi asettaneet peliin maailman kalteimmat intressit. Minne ihmiskunta on joitunut, jollei naisilla olisi tätä ylivertauisuutta suhteessa miehiin?" (164)

Kant oli nähnyt naisen ylivertauiseksi vain siinä, miten tämä pystyi tekemään itsensä houkuttelevaksi miehelle, ja sen perusteella saavuttamaan hallitsevan aseman perheen sisällä, joten von Hippel tosiaan toi keskusteluun uuden aihepiirin. Rousseau'n voi silti nähdä tämänkin takana. Sukupuolet olivat von Hippelin mukaan olemassa toistensa kasvattamiseksi. Sekä mies että nainen hallitsivat avioliitossa järkensä mukaisesti. von Hippel "ei tunne kumpaisenkaan puolen alistamista, sillä puoliset ovat toisiinsa vapaassa siveellisessä suhteessa", Bolin vakuutti (168).

Rousseau'n, Kantin, von Hippelin valmistelutyö täydellistyi Hegelillä, jolle perhettä ei muodostanut pelkkä sopimus, ei pelkkä yhteinen elämä tai molemminpuolinen hyväksikäyttö, vaan: "Rakkaus, täydellinen samastuminen toisiin samankaltaisiin olentoihin, oman itsensä riittämättömyyden tunne, tarve olla olemassa toista varten – siinä on perheen, välittömän yhteiskunnan elämänsisältö." (185) Bolin ei mennyt Hegel-kritiikkiin, jos sikseen ei myöskään suoranaisesti "hegelöintiin" sen enempiä kuin syvempään Hegel-tulkintaankaan.

Suorittiko Bolin vain akateemisen velvollisuutensa Hegelin nostamisessa korokkeelle vai ajatteliko hän todella näin? Edellä esitetty feurbachilainen kiinnitys siihen, miten kahdesta tai kaikesta myös useammasta tulee yksi ja miten niin pitääkin olla, näyttäisi sallivan sen, että tässä ei ollut kysymys pelkästä akateemisten päättäjien liehittelystä, vaan hyvällä omalattunnolla esitetystä kannasta, joskaan edellistä mahdollisuutta ei voi sulkea pois, kun tiedetään Bolinin kirjoissaan Feuerbachille paljastama kaksoispeili.

Joka tapauksessa pakolliset kuviot, jos niistä oli kysymys, loppuivat tähän. Vain lähimpien ystävien tietämän Feuerbach-suhteen julkinen esille tuominen olisi tuhonnut mahdollisuudet yliopistouraan. Ei Feuerbachista sitä paitsi ollut apua paljon niissä kysymyksissä, joihin Bolin suuntasi tarkastelunsa seuraavaksi: kasvatukseen, naisemansipaatioon ja kysymykseen perheen asemasta työväenluokassa. Bolin oli löytänyt von Hippelin erinomaiseksi auktoriteetiksi ja sellaisiinhan sen ajan oppineisuuden näytöissä oli tarpeen tukeutua.

Perheen tehtävänä oli Bolinin mukaan lasten kasvataminen aikuisuuteen ja itsenäisyyteen. Sellainen edellytti rakkautta, kasvatettavan persoonallisen arvon ja yksilöllisyyden kunnioittamista. Aikuisuudesta eli täysivaltaisuudesta

desta Bolin kirjoitti: "Inhimillisen elämämme suuruus ja vakavuus koostuu siitä, että kynnamme mitä olemme kylväneet: tekojemme seuraamukset ovat peruuttamattomia. Tämän tietäminen on täysivaltaisen ihmisen tuntomerkki; ihmisen vapaus koostuu oman vastuunsa alaisena elämisestä." (230) Ihminen ei ollut eristynyt subjekti, jolla ei olisi ollut velvollisuuksia, mutta Bolinilla velvollisuuksien piiri ja lakien piiri erottuivat toisistaan. Bolinin näkemystä voi luonnehtia yksilökeskeiseksi vastakohtana Snellmanin isien tavoista ja äidin rakkaudesta kasvavalle yhteisöllisyydelle. Vahva yksilökeskeisyys ei itse asiassa tehnyt eroa kasvatettavien sukupuolelle, kuten Snellman teki.

Ajatus naisten vapautumisesta oli antanut aiheen kaikenlaisiin vitsailuihin ja pelkoihin – "naisten yhteisyys" jne. –, mutta Bolinin kanta asiaan oli täysin yhtä yksiselitteisen selkeä kuin hänen kantansa yhdysvaltalaisen orjien ja venäläisten maaorjien vapauttamiseen oli ollut: naisilla tuli olla juuri "samat oikeudet kuin miehillä" (246). Naisten tuli toisin sanoen lainsäädännöllisesti saavuttaa "sama vapaus, joka kuuluu miehille" (247). Perustellessaan tätä Bolin yhtyi muissa kysymyksissä arvostelomaansa kirjoittajaan: "Syystä voi Fourier muistuttaa: kulttuurin kaikki suuret edistysaskeleet liittyvät naisten oikeuksien laajentamiseen." (247)

Kannattaa pysähtyä miettimään, oliko joku muu tuohon mennessä sanonut Suomessa painetussa tai muussa kirjallisessa dokumentissa saman, siis vaatinut naisten ja miesten täydellistä oikeudellista tasa-arvoa. Eivätkä Bolinin pohdinnat jääneet tähän. Hän esitti näkemyksiään myös asian käytännöllisestä toteuttamisesta ja sen seuraamuksista.

Mikään kanta Almqvist-kiistassa ei riittänyt Bolinin lähtökohdaksi. Ajankohtaisesti hänen kannanottonsa liittyivät, kuten hänen muista kirjoituksistaan kuin *Familjen* voidaan nähdä, eri puolilla maailmaa esiintyvään huumaan orjuudessa tai orjan kaltaisessa asemassa elävien vapauttamiseksi, mutta Bolinin esitystä ei ohjannut pelkkä tunne, vaan hän pyrki löytämään perustelut. Historiallisesti Bolin paikansi vaatimustensa alkuperäisen julkisuuteen tulon siihen eri puolilla Eurooppaa vastakaikua saaneeseen tapahtumayhteyteen, johon ne myös aivan toiselta vuosituhannelta katsottuina kuuluivat: Ranskan suuren vallankumouksen kunnian vuosiin ennen terrorin aikaa.

Bolin kirjoitti naisten oikeuksia koskevista väittelyistä vallankumouksen eri vaiheissa. Lähteenään Ernest Legouvé'n paljon luettu *Histoire morale des femmes* (1856, 3. p.; alkuaan 1849) Bolin viittasi markiisi de Condorcet'n vuonna 1790 ja Abbé Sieyèsin 1791 esittämiin naisten oikeuksien puolustuksiin, samoin naisten klubien aktiiviseen osallistumiseen vallankumoustahtumiin. Vaatimukset kuitenkin hylättiin, naisten aktiivisuus torjuttiin ja klubit hajotettiin 1793. Pitkin valistus aikaa esiintyneelle naisten aktiivisuudelle ainakin osittain yleisissä asioissa pantiin tyyli loppu. Sellaista ei siis suinkaan tuonut vasta restauraation aika, kuten voisi kuvitella, vaan vallankumouksen radikalisoituminen kaikkitietäväksi itseensä

uskovan etujoukon käsiin. Bolinin käyttämä Legouvé itse asiassa katsoi vallankumouksen epäonnistuneen, koska se oli epäoikeudenmukainen naisille.³⁵

Myös Ranskalle kuuluneiden alueiden orjien vaputtamista vaatinut, kuolemanrangaistusta vastustanut ja monia muitakin valistuksellisia ihanteita muotoillut Condorcet perusteli mainitussa kirjoituksessaan kansalaisoikeuksien myöntämistä naisille näin: ”[...] miehen oikeudet seuraavat siitä tosiasista, että henkisinä olentoina he pystyvät muodostamaan moraalisia ajatuksia ja järjelemään näistä. Koska naisilla on nämä samat ominaisuudet, heillä on välttämättä oltava samat oikeudet”.³⁶ Ihmis- ja kansalaisoikeuksien julistuksen jälkeen monin tavoin aktiivinen ja myös vahvasti ivattu naiskirjoittaja Olympe de Gouges laati sen pohjalta naiset ja naiskansalaiset huomioon ottavan julistuksen, jossa naiset ja miehet kirjoitettiin näkyviin. De Gougesin metodin hämmästyttävyyttä oli siinä, että se on tänäkin päivänä käyttökelpoinen ja käytössä.³⁷

Koska lait olivat yleisen tahdon ilmaus, de Gouges päätteli, kaikkien nais- ja mieskansalaisten täytyi voida osallistua niiden laatimiseen joko henkilökohtaisesti tai edustajiensa välityksellä. Ja koska niiden tuli olla samat kaikille, asemien ja virkojen tuli olla mies- ja naiskansalaisille avoimena aivan samalla tavoin, heidän kykyjensä mukaisesti. Kun kauhukuva oli yleisen äänioikeuden myöntäminen suurille joukoille, siis myös sivistymättömille ja vailla merkittävää omaisuutta oleville miehenpuolille, säädety sikseen, tällaista ei koettu tarvittavan lisää.

Vuodesta 1792 tuli feminismin *annus mirabilis*. Silloin ranskalaisen kuohunnan lisäksi myös Mary Wollstonecraft julkaisi Englannissa kirjansa *A Vindication of the Rights of Women* ja edellä jo mainittu von Hippel avoliittokirjansa uusitun laitoksen lisäksi kokonaan uuden teoksen naisten kansalaisoikeuksien kohentamisesta, *Über die bürgerliche Verbesserung der Weiber*. Vallankumous saavutti tuolloin yllättäviä eurooppalaisia ulottuvuuksia, mutta seuraavana vuonna sen ”kehitys” kotimaassaan päättyi siihen, että kuningas ja hänen rakastettunsa menettivät giljotiinilla päänsä, eivätkä pelkäästään he, vaan myös kuninkaan teloittamista vastustaneet Condorcet, de Gouges ja lukuisat muut. Nykypäivän naistutkimuksessa ja -liikkeessä Condorcet, de Gouges, Wollstonecraft ja von Hippel ovat feministisen ajattelun ja toiminnan klassikoiksi katsottuja.

Luotettavaa kokonaiskuvaa ranskalaisten vallankumouksen tapahtumista Bolinilla ei tietenkään ollut mahdollisuutta saada, mutta hänen lähteekseen omaksuma juuri mainittu von Hippelin teos oli kylläkin ainutlaatuisen merkityksellinen. Hämmästyneenä Bolin selosti:

”Ranskan kansalliskokous, joka sanoo puolustavansa ihmisoikeuksia, näin väitetään saksalaisessa kirjassa, näyttää todella unohtavan, että myös naiset kuuluvat ihmiskuntaan. [...] Jos nainen on järjellä ja vapaudella varustettu ja yhteiskunnan pyrkimyksenä on edistää kaikkien vapautta, niin ei voida puolustaa sitä, että naiset on suljettu ulkopuolelle.” (249)

Ne ajat olivat von Hippelin mukaan takanapäin, jolloin naisille voitiin vakuuttaa, että täysivaltaisuuden ulkopuolelle sulkeminen oli heidän kannaltaan parempaa kuin emansipaatio. Naiset kyllä tarvitsivat kasvatusta, koulutusta ja kokemusta vapautuakseen miehen leikinuken asemasta. Ensimmäinen ehto oli päästä osalliseksi sivistyksestä, joka tähän asti oli ollut miesten etuoikeutena. Bolinin sanoin:

”Kaikkiällä, missä neroutta ja ahkeruutta arvostetaan, tapaamme naisen pyrkimässä käyttämään hyväkseen osakseen saamiaan erinomaisia taipumuksiaan. Kielentutkimuksella, matematiikalla, fysiikalla, juridiikalla, lääkärintyöllä, hallitsijankutsumuksella ja taiteiden moninaisella viehätöksellä on naisen hoivassa osoitettavanaan mitä erinomaisinta. Ja kaiken tämän he saivat aikaan enimmäkseen myönnetyksellä ja poikkeusoloissa; mitä he saisivatkaan aikaan, jos heille olisi avoimena vapaa kilpailu.” (254)

Von Hippel oli arvioinut myös naisten osuutta inhimillisen kulttuurin kehitykseen yleensä. Säilyttäminen ja kätkeminen olivat hänen mukaansa naisten toimintoja: ”Nainen havainnoi mehiläistä ja muita keräileviä eläimiä, osasi tuoda kesyt eläimet ihmisen palvelukseen tullakseen sitten itse merkittävimmäksi kotieläimeksi.” (251) Von Hippel arveli naisten hellän mielen saaneen tyydytystä kasvien hoidosta, mikä oli johtanut maanviljelyksen syntyyn. Naisten alistamisen von Hippel selitti miehisellä keksinnöllä, metsästyksellä. Ase kädessä miehestä tuli lopulta naisen herra ja puolet ihmissuvusta menetti alkuperäiset ihmisoikeutensa. Selitykset saattavat vaikuttaa yksinkertaisilta, mutta huomattakoon, että ne olivat puhtaasti maallisia aikana, jolloin miehen ja naisen ero ymmärrettiin raamatullisen luomiskertomuksen pohjalta ja jolloin evoluutioteorioita ei missään vahvassa merkityksessä tunnettu.

Bolin kyllä epäili tuollaista kuvausta kertaukseksi paratiisi- ja lankeemustarusta. Hän ei hyväksynyt sitä, että mies olisi ollut kaikkina aikoina muuttumaton, sellaisenaan vastuussa naisten kärsimästä epäoikeudenmukaisuudesta. Tilanne oli hänen mielestään pikemminkin se, että ”naiset ovat samassa määrin epävapaita suhteessa miehiin kuin nämä ovat sitä kansalaisina; että naiset eivät ole vapaita niin kauan kuin miehet itse ovat herruuden alaisia”. (256) Katsottaessa eri kulttuurikausia miestenkin vapauden määrä vaihteli: ”Naisen vapaus seuraa tarkasti avioliiton jalostumista ja on aina erityisessä suhteessa miehen omaan vapauteen. [...] Mies on siten vain suhteellisesti vastuussa siitä epäoikeudenmukaisuudesta, jonka hän mahdollisesti on tuottanut naisen siveelliselle asemalle.” (256)

Tästä huolimatta Bolin katsoi von Hippelin päässeen asian ytimeen, olennaisimpana sen oivaltaminen, että nainen oli ihminen ”yhtä paljon kuin mies”, ja että ihmissuvun toinen puolisko oli sen vuoksi ”oikeutettu osallistumaan kaikkiin ihmiselle kuuluviin oikeuksiin”. (259) Oikeudet koskivat sivistystä, työtä, persoonan ja omaisuuden vapautta samoin kuin poliittista edustusta,

oikeutta osallistua lainsäädäntöelimen toimintaan ja vaaliin. Kaikkiin näihin piti naisemansipaation ulottua. Naiset eivät olleet sidottuja pysähtymään miesten samanaikaisesti edistystä.

Yhtäläisten oikeuksien ja pitemmälle menneen ”ihmisyyden” toteuttaminen edellytti suurta joukkoa muutoksia. Ennen muuta perhe ja sen merkitys molemmille sukupuolille tuli käsittää uudella tavalla. Naisten kasvatuksen ja koulutuksen olisi muututtava, samoin naisten omaa henkilöä ja heidän omaisuuttaan koskevan lainsäädännön. Kaikki ammatit oli avattava naisille mahdollisiksi siinä kuin miehillekin. Heidän oli saatava ääni- ja vaalioikeutensa, edustuksensa valtiopäiville samassa muodossa kuin miestenkin. Tässä Bolin näki von Hippelinkin ehdotukset riittämättömiksi ja epäjohdonmukaisiksi. Muutokset eivät voisi myöskään jäädä pelkästään lainsäädännöllisiksi.

Kysymys ei voinut olla ivatusta miehen ja naisen osien vaihtamisesta, vaan syvälle koko yhteiskunnallisen ja poliittisen elämän rakenteisiin, henkilökohtaisen elämän perusteisiin, nais- ja miesihanteisiin ulottuvasta uudistusten sarjasta. Miesten elämäntavan ja miehille asetettujen miesihanteiden täytyi myös muuttua, jotta naisten vapautuminen tulisi mahdolliseksi, mutta tämä muutos tulisi olemaan eduksi myös miehille, ei pelkästään naisille. Naista ei silti tehtäisi miehiä, ja miten voitaisiinkaan, kun vanhan kaltainen miehen malli tuli hylättyä.

Tietenkään Bolin ei ajatellut, että näin syvälliset muutokset voisivat tapahtua hetkessä ja kerralla. Äkilliseen ”vallankumoukseen” hän ei uskonut, mutta hän oli vakuuttunut siitä, että juuri tällainen tulisi olemaan asteittain toteutettavien muutosten historiallinen suunta.

Bolinin teoksesta *Familjen* hahmottuvaa ohjelmaa voi tarkastella kohta kohdalta. Kirjan nimi saattaa tällöin näyttäytyä harhaanjohtavan suppeaksi, mutta sitä se ei ole, jos se nähdään ajassaan. Filosofi ja senaattori, lehtiurallaan itsestään maan näkyvimmän politiikan tehnyt Snellman ja hänen kanssaan enemmän tai vähemmän samoin suuntautuneet mieskirjoittajat antoivat tuohon aikaan nimenomaan perheelle tavattoman vahvan ideologisen latauksen. Vaikka yksittäisiä naisten soraääniä saattoi esiintyä ja vaikka Snellmania ei kaikessa, esimerkiksi koululaitoksen kehittämisessä, kelpuutettu auktoriteetiksi, naiset eriarvoistavaa perhekäsitystä vaalittiin silti tarmokkaasti. Sellaisen käsityksen purkaminen ja samalla avioliiton ja perheen täydellistä katoamista koskevien pelkojen hälventäminen oli Bolinin itselleen asettama tehtävä.

Ensimmäiseksi Bolin yritti saada lukijansa uskomaan, että naiset todella pystyisivät käyttämään oikeuksiaan, jos heille ne myönnettäisiin. Jo täysivaltaisuuden myöntäminen naimattomille naisille oli valtiopäivillä 1863/1864 kiistelyn aihe, naimisissa oleville sitä ei ehdotettukaan. Kukaan ei valtiopäivillä puolustanut naismyönteisyydessään yhtä pitkälle meneviä ajatuksia kuin Bolin. Filosofisesta kirjallisuudesta Bolin valitsi tässä kysymyksessä

opponentikseen J.G. Fichten, joka oli katsonut, että naimattomille naisille voitaisiin myöntää täysivaltaisuus erotukseksi naimisissa olevista. Juuri tällainen käsitys perheestä täysivaltaisuuden esteenä, Bolin ajatteli, oli saanut Fourierin kiistämään perheeltä ylipäänsä oikeuden olla olemassa, minkä seuraamukseksi muodostui sitten se, että Fourier väärästi naisemansipaation yleisesti halveksituksi karrikatyyriksi.

Naimisissa olevan naisen tuli Bolinin mielestä elää muutakin kuin yksinomaan talouttaan ja lapsiaan varten. Naisen sulkeminen kodin piiriin oli hänen mielestään muunneltava samasta ajatustavasta, jota edusti itämainen haaremi. Bolin ei pitänyt toimeliaisuuteen perheessä keskittyvää Martta-kutsumusta niin monimutkaisena, ettei naisilla olisi riittänyt edellytyksiä muuhunkin. Naisten tuli samoin kuin miestenkin osallistua yhteiskunnalliseen elämään. Myös miesten tuli ottaa vastuuta perheensä sisäisestä elämästä, ”elää omilleen”. Tällöin ei ollut olemassa mitään perustetta sille, että ”äidin on jätävä pysyvästi kotilieden ääreen” (264).

Mutta, toiseksi, naisille oli varmistettava samat koulutukselliset edellytykset kuin miehille. Oli aiheetonta pelätä, että sivistynyt nainen välttämättä kadottaisi kiinnostuksensa kotia kohtaan: ”Tämä ahdaskatseinen pelko paljastaa puutteellisen tuntemuksen sivistyksestä ja *halpamaisen epäluottamuksen naista kohtaan*.” (268) Tässä Bolin viittasi von Hippeliin, jonka mukaan naisen perusteellinen sivistys oli omiaan myötävaikuttamaan siihen onneen, jota hän ylläpitäisi. Naisen ei pitänyt jäädä missään alivertaiseksi suhteessa mieheen. Naista ei sen vuoksi tullut myöskään kasvattaa elämään vain miestä ja perhettä varten. Persoonallisuuden kehitystä ei saanut tehdä välineeksi sellaista tarkoitusta varten, vaan sen tuli olla itsessään päämäärä.

Kolmanneksi, naisen tuli voida vastata persoonastaan ja omaisuudestaan kaikesta holhouksesta riippumatta, seistä miehen rinnalla yhtä hyvin perheessä kuin yhteiskunnallisessa elämässä. Naisen alistaminen lainsäädännöllisesti miehelle holhoojalle oli kaikkien naisten, myös avioliitossa elävien tapauksessa epäoikeudenmukaisuus. Omaisuuden yhteydessä Bolin saattoi poikkeuksellisesti viitata myönteisesti Snellmaniin, joka oli valtio-opissaan puolustanut naisen osuutta päätösvaltaan perheen omaisuudesta.

Neljänneksi, samoin kuin naisia ei tullut sulkea koulutuksen ja sivistyksen ulkopuolelle, heitä ei modernissa maailmassa tullut sulkea myöskään työelämän ulkopuolelle. Nainen tarvitsi työtä voidakseen turvallisesti mielin kohdata ”kohtalon ja – miehet” (275). Naisilla tuli olla mahdollisuus hankkia itse elatuksensa, jäämättä riippuvuuteen miehistä. Sitä paitsi nainen tarvitsi todellista, hyödyllistä työtä, joka ”tyydyttää ja ylentää häntä” (275). Lukuisat ammatit olivat Bolinin mielestä vähitellen tulossa naisten saavutettaviksi. Yhä enemmän niistä olisi tuleva sellaisia, kun naisten vapaata yhteiskunnallista asemaa alettaisiin arvostaa heidän kykyjensä mukaisesti. Sen Bolin myönsi, että toistaiseksi perityt tavat vielä pitivät naisen etäällä ”yleisestä toiminnasta yhteiskunnan

hyväksi – kuten saarnastuolista ja oikeusistuimesta [...]” (277).

Alahuomauksessa Bolin otti puheeksi naisten asepalveluksen: ”...koko väestö ei tapaa esiintyä aseistettuna; mutta kun sellainen on välttämätöntä, missään ei ole epäröity luottaa myös naisten apuun. Sissisodat ovat tulvillaan esimerkkejä tästä.” (279) Bolin jätti kysymyksen raolleen, mutta katsoi, että kyky ja soveltuvuus olivat tässäkin ratkaisevia.

Viidenneksi, naisten poliittinen valtiopäiväedustus tuli järjestää samoin kuin miestenkin. Valta valvoa ja hallita itse oikeuksiaan kuului kansalaisuuteen eikä se voinut tuntea mitään poikkeusta sukupuolen perusteella. Mieskin edusti lakia säättävässä kokouksessa ”yleisiä kansalaisasioita”, ei sukupuoltaan. Jälleen kyvyn ja taitavuuden tuli ratkaista, tässä tapauksessa kylläkin myös saavutetun luottamuksen: ”Tässä ei siis voi olla puhetta naisen syrjäyttämisestä; sillä jos jollakulla heistä on tehtävään pätevyys, niin hänen pitää päästä kokoukseen, mikäli hänet valtuutetaan sellaisella luottamuksella. Naisen noustessa oikeudelliseen tasa-arvoon miehen kanssa kansalaista yleisesti koskevasta tulee hänenkin asiansa.” (277-278)

Poliittista edustusta koskevassa mielipiteessään Bolin ei yhtynyt von Hippeliin, joka oli ehdottanut sukupuoleen perustuvaa eriytettyä edustusjärjestelmää. Eikä yleisessä vaalioikeudessa naiselta ollut periaatteestaan mahdollista kieltää ääntä. Perusteluksi Bolin viittasi John Stuart Millin teokseen *Considerations on Representative Government* (1861), sen ranskankieliseen käännökseen. Millin kuuluisa teos naisalistuksesta ilmestyi vasta viisi vuotta Bolinin kirjan jälkeen, mutta itse asiassa Bolinin Millia ennen esittämät näkemykset olivat pitemmälle menevät kuin Millin, jota kiinnostivat ensi sijassa poikkeuksellisten ja naimattomien naisten poliittisten mahdollisuuksien turvaaminen.³⁸ Bolin ei tehnyt eroa naimisissa olevien ja naimattomien välillä. Eivätkä vain poliittiset oikeudet kuuluneet molemmille, vaan myös oikeus työhön. Mill katsoi, että naisen valitessa avioliiton hän valitsee perheen,³⁹ mikä ei paljon poikennut snellmanilaisesta käsityksestä. Bolin edellytti, että avioliitossa sekä miesten että naisten tuli muuttua.

Von Hippelin tavoin Bolin käsitti naisten vapaudet myönteisiksi myös miesten kannalta. Sellaisen näkemyksen mukaisesti perhe ja emansipaatio suorastaan vaativat ja edellyttivät toisiaan. Naisten aseman parantaminen oli aina vaikuttanut jalostavasti perheeseen eikä se siten voinut muodostaa mitään uhkaa. Sekä miestä että naista koskivat heidän yhteen liittyessään ne velvollisuudet, joihin perhe pohjautui.

Prostituution voittaminen edellytti, että naisesta tulee ”vapaa persoona, työnsä lujittama, perusteellisen sivistyksen kohottama”, jolloin ”hän saavuttaa sen ryhdin ja voiman, että pystyy todella vastaamaan itsestään.” (289) Bolin edellytti jälleen miehisten elämäntapojen muuttamista ja asioiden oikeudellista määrittelyä: ”[...] jokainen loukkaus naisen sukupuolta kohtaan tulee *kansalaisrikokseksi*.” (290-291)

Naisten aseman muuttaminen koski koko sukupuole-

lijärjestelmää, myös miehiä, mutta Bolin näki siinä miehillekin voiton, ei mitään pelkkää myöntymystä tai luovutusta. Pohjana oli vahva ihmisyyskäsitys vastakohtana sukupuolittain jaetulle ihmisyydelle, yhtä hyvin traditionaalille näkemykselle naisesta heikompana astiana kuin modernimmalle naisesta perhe-erityisyydellään miehistä miestä täydentävänä. Arkailevampi Bolin tosin oli jossakin määrin viitatessaan eräissä alahuomautuksissa ranskalaisen naiskirjoittajan artikkeliin ’Sur la condition sociale des femmes au XIX:e siècle’: ”[...] tyydyn tässä pelkästään mainitsemaan kunnioitetun kirjoittajan, joka myös nimenomaisesti esittää varauksia sitä vastaan, että naisemansipaatio jollakin tavoin vapauttaisi naisen naisellisuudesta.” (269)

Perusnäkömyksenä Bolinilla pysyi naisten ihmis- ja kansalaisoikeuksien laajentaminen yhtäläisiksi miesten kanssa. Puolustettuaan naisten osallistumista lakia säättäviin kokouksiin, valtiopäiville, ja siihen liittyvää äänioikeutta Bolin perusteli: ”Jos halutaan yhdellä sanalla luonnehtia naisen emansipaation tarkoitus, niin se on: antaa naiselle isänmaa. [...] Täysi todellisuus isänmaasta tulee naiselle silloin, kun hän on siinä osallisena samalla tavoin kuin mies.” (278) Bolin myönsi, että mieltymykset, taipumukset ja tarpeet saattoivat vaihdella, mutta oikeuksien tuli olla samat järjellisille olennoille. Se, mihin ihminen kuului, ei voinut olla sukupuolimonopoli.

Naisemansipaatio ei ollut Bolinin mukaan mielivaltainen keksintö, vaan maailmanhistoriallinen kysymys: ”Naisen tullessa intellektuaalisesti ja oikeudellisesti tasa-arvoiseksi miehen kanssa toteutetaan ainoastaan sitä suuntaa, joka määrää inhimillistä kehitystä [...]” (336)

Bolin muotoili ihanteitaan modernille porvarilliselle perheelle, jonka tulevaisuudenkuvan hän uskoi yleispäteväksi. Yksinkertaisuus, läheisyys, vilpittömyys ja koruttomuus olivat hänen perhekäsitykseensä kuuluvan kanssakäymisen tuntomerkkejä. Muiden aikalaiskirjoittajien tavoin hän arvosteli yläsäätyisiä, hovielämästä mallinsa saaneita salonkeja. Kenenkään ihmisarvoa ei tullut arvioida syntyperän tai varallisuuden, vaan rehellisen työn perusteella.

Tältä kannalta kirjan loppuosan ongelmaksi muodostui seuraava: ”Miten on mahdollista, että työ, joka suuntaa kansakuntaa kokonaisuutena, voi olla luonteeltaan sellaista, että itse työläinen, joka näyttää yksin tekevän koko työn ja siten luovan yleisen rikkauten, olisi suljettu uutteruuden varsinaisten hedelmien ulkopuolelle?” (301)

Bolinin lähteinä olivat tämän selvittelyssä Lorenz Stein, Max Wirth, Jules Simon ja etenkin Félicité de Lamennais, joiden esityksiä hän lainaili pitkään ja vain puutteellisesti sulatellen. Kiireen merkit näkyivät kaikkein selvimmin kirjan loppuosassa. Paikoitellen käy vaikeaksi erottaa, mitkä sitten olivat Bolinin omat käsitykset hänen käsitellessään työväenluokan kasvua Euroopassa ja siihen liittyviä ongelmia, kuten köyhäläisyyttä. Bolin ei nähnyt palkkatyötä ja pääomaa sinänsä toisilleen vastakkaisiksi.

Luokkataistelumallin asemesta hän uskoi palkkapoliitikkaan, reformeihin ja työläisten omatoimisuuteen. Bolinin paneutuminen näihin kysymyksiin kertoi hänen ajattelunsa liikkeestä eurooppalaisissa aihepiireissä, mutta samalla myös siitä, että edelleen lähes täysin agraarinen Suomi oli hänelle kovin vieras.

Bolin luonnosteli uutta työläiskuvaa, josta hän käytti nimitystä *den omtänksamme arbetaren* (308), jonka voisi ehkä suomentaa huolehtivaiseksi työläiseksi. Oli selvää, että hän sulki juoppouden ja prostituution tämän ihanteen ulkopuolelle, mutta hän sisällytti siihen paljon muutakin, kuten säästäväisyyden, varovaisuuden, tarkkuuden, toimeliaisuuden, kieltämyksellisyyden, ankaruuden itseään kohtaan. Se vihollinen, joka työläisten oli voitettava, ei ollut yhteiskuntajärjestys, vaan oma välinpitämättömyys.⁴⁰

Mistä työläinen saisi voiman tähän kaikkeen? Uudenlaisen perhekäsityksen taika tuli ulottaa myös työväenkysymyksen ratkaisemiseen:

”Perheen kautta työläinen tulee voittamaan kaiken sen kurjuuden, joka edelleen osaksi seuraa häntä, sillä vain kodissa elämällä on oman olemassaolon kautta pysyvä arvo. [...] jos työläisellä on vastuu perheestä, olentoja, jotka asettavat koko luottamuksensa häneen, silloin hän antaa koko tarmonsä säilyttääkseen tai mahdollisesti laajentaakseen niitä etuja, joita hän tunnontarkasti toteutetun työnsä ansiosta nauttii. [...] Se viihtyisä asunto, josta on tuleva hänen omansa, hänen talteen laittamansa säästöt, avattavat koulut ja kasvatuksen laitokset – kaiken tämän tarkoituksena on valmistaa työläisväestölle mahdollisuus siveelliseen elämään perheessä ja perhettä varten.”⁴¹ (311-312)

Bolinin käyttämät kirjoittajat olivat selvillä siitä, että teollisuus tarvitsee naistyövoimaa, joten naisten oikeus työhön ei muodostunut tässä miksikään erityiseksi teemaksi. Vapaaseen yhteiskuntaan sitoutuneelta pohjaltaan Bolin katsoi, että ”suuremmat edut ja oikeudet ovat varattuja tietyille valikoiduille”, mutta ”kulttuurin kohotessa kasvaa kuitenkin kaikille yhteisten määrä” (338-339) Miesten ollessa alistettuja sitä olivat naisetkin. Sen tilanteen korjaamiseksi tarvittiin erilaisia uudistuksia, jotka mahdollistaisivat kaikille osallistumisen yhteiseen, myös perheen piirin rajat ylittävään elämään.

Pian Bolin oli touhussa varsinaisen professuuriväitöskirjansa valmistelussa. Se käsittelee G.W. von Leibnizian Kantin edeltäjänä. Saadakseen neuvoja ja kritiikkiä Bolin matkusti jälleen tapaamaan Feuerbachia. Filosofin vaimo havaitsi nuoren varsan luonteen muuttuneen. Bertha Feuerbach kiitti Bolinia kirjeessään tälle 20.10.1864 siitä, että abstraktista ajattelijasta oli tullut yhteisiin asioihin suuntautuva ja välittömällä kanssakäymisellään toisia sivistävä. Bolin olikin löytänyt Helsingin ruotsinkieliset liberaalipiirit, joista muodostui hänen viiteryhmänsä Suomessa.

Hegeliläinen Z.J. Cleve tyrmäsi Bolinin Leibniz-Kant-tutkimuksen, Bolin peruutti hakemuksensa professuuriin ja tyytyi dosenttuuriin. Hän sai kuitenkin useiksi vuosiksi tilaisuuden hoitaa avoinna olevaa virkaa ja luennoi menestyksellisesti Euroopan poliittisten aatteiden kehityksestä demokratian oikeuksien ja tosiasiallisten edistysaskeleiden kannalta, kuten hän työtään luonnehti. Tuloksena oli kahdessa osassa ilmestynyt 821-sivuinen teos, *Europas statslif och filosofins politiska lärör. Den nyare historiens huvudepoker betraktade ur filosofisk synpunkt* (1870/1871).⁴² Vastaavaa esitystä liberaalin politiikan perusteiden kehityksestä ei Pohjoismaissa tuohon aikaan ollut julkaistu. Bolinin professuuriväitöskirja jo tätä teosta ennen oli kuitenkin pahoin ristiriidassa Snellmanin ajattelun kanssa, tarkastelua tahdonvapaudesta deterministiseltä pohjalta.⁴³

Kun Suomeen vuonna 1880 lähdettiin perustamaan liberaalipuoluetta, Snellman teilasi sen ohjelman. Hän ei kätkenyt katkeruuttaan siinä, että hänen ajamilleen uudistuksille ei annettu tunnustusta. Hänen väliintulonsa kärjisti vastakohtat entistä selkeämmin kielipuolueiden muotoon. Liberaalipuolueen tarina jäi lyhyeksi. Perustajiin kuulunut Bolinin ystävä Mechelin pysyi silti aina sen perusaatteiden kannalla.

Bolinilla oli kannatusta humanistien joukossa, mutta teologien taholla jyrkkä vastustus.⁴⁴ Hänen sivuuttamiseksi tarvittiin lopulta Snellmanin lausunto. Viran sai yliopiston sisällä varrtunut Thiodolf Rein, joka ei tosin jatkanut Snellmanin jyrkkää ajatustapaa, vaan omaksui keskustelevan, eri näkemyksille arvoa antavan idealismin. Eikä hän ollut naista perheen sisään sulkeva. Yliopiston kirjaston johtoon siirtyneellä Bolinilla riitti enimmäkseen aikaa vain teatteri-intohimolleen, samoin Feuerbachin perinnön vaalimiseen saksankielisessä Euroopassa, pitkäaikaisessa yhteistyössä Wienin yliopiston filosofian professorin Friedrich Jodlin kanssa.⁴⁵

Snellmanin luonteen lujutta Bolinilla ei ollut. Naisemansipaatioon hän ei pällannut.⁴⁶ Ehkä hän alkoi ajatella, että hänen uudella tavalla ymmärretystä perheestä yleisen taikakalun tehnyt kirjansa oli korostuksessaan sittenkin liian snellmanilainen.

Seuraavat puheenvuorot olivat naisten käyttämiä. Suomen ensimmäiseksi feministiksi mainittu kreivitär Marie Linder julkaisi nimimerkillä omasta alter egostaan lady Lucy Suffridgestä (Suffridge kuin *suffrage*) kertovan romaanin *En qvinna af vår tid. Karaktersteckning af Stella* (1867).⁴⁷ Sitä ei pidä nähdä pelkästään kaunokirjallisenä kannanottona valtiopäivillä esille tullesiin kysymyksiin, vaikka naittajan vallan torjunta onkin sen keskeisiä motiiveja. Kirjan voi nähdä heijastuksena Linderin oman elämän ristiriidoista. Osittain teoksella oli myös yhtymäkohtia Bolinin pitemmämme menneille ajatuksille, ei ehkä niinkään perhettä, mutta naisten vapautumista ja yksilöllisiä oikeuksia, etenkin ammatillisen uran mahdollisuuksia koskevilla käsityksillä. Boliniin kirjaan Linderiä

saattaisi yhdistää se, että hän ei sittenkään ehdottomasti torjunut avioliittoa. Loppu jäi avoimeksi, vaikka epäröiväksi.

Teatterista harrastunut ja dagbladilaisten liberaalien hänen Helsingissä viettämäänsä aikana juhlimia Marie Linder on tuskin voinut välttää tutustumista näissä samoissa piireissä liikkuneeseen Boliniin, vaikka erät Topeliuksen sanat ovat saattaneet olla todennäköisempi kimmoke hänen romaanisuunnitelmalleen. Kirjansa Bolin on saattanut antaa Linderille. On arvoitus, luettiinko se koskaan Kytäjän kartanossa, jossa romaani valmistui. Muistopuheen vuonna 1870 ennenaikaisesti kuolleelle Linderille tuli pitämään Leo Mechelin. Linderin suunnittelema sarja kaunokirjallisia tutkielmia naisten asemasta yhteiskunnassa jäi toteutumatta.

John Stuart Millin kirjasen ilmestyttyä vuonna 1869 Adela de Ehrnrooth, toinen varhainen feministi, selosti sitä *Helsingfors Dagbladissa*, vaati lakien edessä vastuulisten naisten pääsyä lakeja säätämään.

Millainen merkitys Bolinin tosiasiaa Milliä radikaalimmalla puolustuksella naisten vapautumiselle oli? Naisialiikkeet alkoivat järjestäytyä Suomessa vasta kaksi vuosikymmentä Bolinin unohdetun, jos koskaan erityisempää huomiota liberaalipiirin ulkopuolella herättäneen kirjan jälkeen. Fennomaanisesti suuntautuneiden, ”snellmanilaisten” osuus tuli vastaisuudessa olemaan tärkeä järjestäytyvien naisten keskuudessa, nimenomaan heidän edellyttämänsä perhekeskeisyys ja äitiyden korostus. Jopa Bolinin vähätteleämä Martta-kutsumus sai ajan mukana toteuttajakseen laajasti levinneen Marttaliiton. Pitkään Snellmanin voi sanoa näyttäneen suureksi voittajaksi, Bolinin säälittäväksi häviäjäksi.

Feminismin aatehistorian kannalta Suomen 1860-luku seuraamuksineen oli tärkeämpi kuin tähän mennessä on nähty kiinnitettäessä huomio vasta myöhemmin syntyneisiin liikkeisiin ja järjestäytyneeseen toimintaan. Eri näisiä naisten itsenäisyyspyrkimyksiä voi tietysti seurata historiassa pitkälle kauemmaksikin, mutta 1860-luvulla tapahtui kiinnostavaa naisten ja miesten lähestymistä yhteisissä sanaan ”vapautuminen” tiivistyissä kysymyksissä. Poliittis-oikeudelliset ja inhimillis-yhteiskunnalliset vaatimukset saattoivat alkaa punoutua yhteen keskusteleavassa merkityksessä. Mikään kanta ei enää ollut monopolisoitavissa, vaikka aito pluralismi jäi vielä kaukaiseksi asiaksi. Sellaiselle käänteelle muodostivat puitteet valtiopäivien toiminnan alku, mahdollisuus mielipiteenmuodostuksen vilkastumiseen ja monipuolistumiseen sekä avautuneessa julkisuudessa avarammasta maailmasta kantautuvat äänet.

Jäikö *Familjen* yksityisajatteluksi? Sivuutetaan Linder ja Ehrnrooth, katsotaan pitemmälle. Kun Suomen naisille samalla kertaa miesten suuren enemmistön kanssa myönnettiin ääni- ja vaalioikeus vuonna 1906, tämä oli nopea, yllättävä ja monimutkainen tapahtuma. Suuren mitan kansainvälisiin mullistuksiin samoin kuin yhteiseen suurlakkorintamaan, agraariseen ja proletaariseen sukupuolierottamattomuuteen liittyvät selitykset sille ovat välttämättömiä.⁴⁸ Esitysten oli kuitenkin läpäistävä senaatti. Siinä Bolinin teoksen kielentarkastaja yli neljän-

kymmenen vuoden takaa, nyttemmin varttunut, vaikutusvaltainen valtiomies Leo Mechelin oli avainasemassa. Ei voi sanoa, että kysymys naisten yhtäläisistä oikeuksista miesten kanssa olisi tullut hänelle millään tavoin uutena ja yllättävänä asiana.

Väittäisin, että *Familjen* ei sittenkään ollut pelkkä utopia. Valtiopäiviä ei tosin ollut mahdollista ryhtyä muuttamaan heti kun ne oli saatu. Niiden säilyttäminen ylipäänsä oli saavutus. Sitä paitsi 1860-luvun lopun kato vuodet suuntasivat huomioon muihin murheisiin. Liberaalien asenteiden muovaajana Bolinilla voi kuitenkin nähdä pitkäkestoisen merkityksen. Hän antoi kirjallisen asun ajatusmahdollisuuksille, jotka eivät olleet ajassaan realistisiksi katsottuja, mutta sopivissa tilanteissa niiden toteutuminen saattoi alkaa. Kun asiaa katsotaan nykyisyydestä, eilispäivän voittajat ja häviäjät näyttäisivät vanhan viisauden mukaisesti vaihtaneen paikkojaan.

Viitteet

1. Lehto (1985), s. 238–239.
2. Mt., s. 258.
3. Snellman, osa 15 (2003), s. 422–427.
4. Vrt. romantiikan luomaan käsitykseen, Manninen (1984).
5. Snellman, osa 15 (2003), s. 423.
6. Mt., s. 424.
7. Varhainen luonnos vastakohdasta on Patoluodolla (1989).
8. Häggman (1994), s. 201.
9. Mt., s. 222.
10. Ramsay (1984).
11. Häggman (1994), s. 201–211.
12. Snellman, osa 20 (2004), s. 100.
13. Mt., s. 103.
14. Karkama (1989) erittelee Snellmanin kannanottoja aiheesta eri ajoilla.
15. Tätä vaihetta Snellmanin uralla on tutkinut erityisesti Alavuotunki (1986). Snellmanin toiminnasta Ruotsissa yleisemmin, ks. Nordin (1987), s. 250–267.
16. Snellman, osa 2 (2000), s. 122.
17. Jalava (2005), laajasti.
18. Häggman (1994), laajasti.
19. Snellman, osa 2 (2000), s. 92.
20. Bolinin elämästä, ks. Manninen ja Gimpl (1990). Ks. myös Manninen (1996a), s. 299–391.
21. Bolin (1860).
22. Kyseinen kirjeenvaihto on nyttemmin lähes kokonaisuudessaan julkaistu, ks. Feuerbachin *Gesammelte Werkeä*, osia 17–22 (1984-).
23. Feuerbachin ja Bolinin uskontokäsitysten vertailusta, ks. lähemmin Brunvoll (1996).
24. Snellman, osa 16 (2004), s. 466.
25. Sama.
26. Varsin kattava luettelo Bolinin julkaisuista on Manninen (1996b).
27. Bolin (1862), s. 357.
28. Toinen hakija tuli olemaan huomionarvoinen hänkin, ks. Perander (2004).
29. Feuerbach (1975), s. 321.
30. Mt., s. 307.
31. Mt., s. 317.
32. Mt., s. 321–322.
33. Bolin (1864), s. 105–106. Viitteet tähän teokseen ovat seuraavassa itse tekstissä sulkeistettuina.
34. Perusteos tästä kirjoittajasta on Kohonen (1987), kevyempi johdatus Berg (2004). Kiinnostus naishistoriaan on johtanut von Hippelin aiheen kannalta merkityksellisten teosten (1979, 1994) kääntämiseen englanniksi.
35. Lähemmin Offen (1986), s. 452–484.

36. Teoksessa Condorcet (1994), s. 333–339.
 37. Ks. Vanpée (1994).
 38. Ks. esim. Coole (1988), s. 145–146.
 39. Kilpi & Sintonen (1986), s. 221.
 40. Jos joku pitää Bolinin käsityksiä ylenpalttisen moralisoivina, hänen kannattaa tutustua Ambjörnssonin (2001) tapaustutkimukseen siitä, miten työväestön arvot sittemmin ainakin Ruotsin suunnalla muoutuivat.
 41. Perheestä Bolinin pelastusoppina vrt. myös Knif (1985).
 42. Vrt. Uusitalo (1996) ja Heidegren (2004).
 43. Ks. viimeksi Oittinen (1996).
 44. Manninen (1987), s. 171–175
 45. Ks. Gimpl (1990) sekä wieniläiskontekstin aatteiden luonnehtimiseksi Rauh ja Häntsch (1996), Gimpl (1996b), Johnson (1996) ja Früh (1996) sekä kokonaisuusityksenä Gimpl (2003).
 46. Myöskään perheen historiaan hän ei enää puuttunut muutoin kuin varsin periferisesti, vrt. Ihanus (1996).
 47. Lähempänä erittelynä teoksesta ks. Launis (2001).
 48. Sulkunen (1991), s. 71.

Kirjallisuus

- Alanen, Lilli ym. (toim.) (1986): *Nainen, järki ja ihmisarvo. Esseitä filosofian klassikoiden naiskäsitteistä*. WSOY, Helsinki.
 Alavuotunki, Jouni (1986): *J.V. Snellman Ruotsissa 1839–1840. Aatteet yhteiskunnallisissa ja historiallisissa miljöössään*. Oulun yliopiston historian laitoksen julkaisuja 1. Yleinen aate- ja oppihistoria, Oulu.
 Ambjörnsson, Ronny (2001): *Den sköttsamme arbetaren. Idéer och idealer i ett norrländskt sågverksambhäll 1880–1930*. Carlsson, Stockholm.
 Berg, Urte von (2004): *Theodor Gottlieb von Hippel. Stadtpräsident und Schriftsteller in Königsberg, 1741–1796*. Wallstein Verlag, Göttingen.
 Binder, Thomas ym. (toim.) (2003): *International Bibliography of Austrian Philosophy*. Rodopi, Amsterdam.
 Bolin, Wilhelm (1860): *Familjebegreppets utveckling ända till reformationen. Akademisk afhandling, hvilken, med tillstånd af den vidtberömda Historisk-Filologiska Fakulteten vid Kejsarl. Alexanders-Universitet i Finland och under inseeden af Johan Wilhelm Snellman, Filosofie Magister, Professor i Sedeläran och Vetenskapernas system, Kansli-Råd, till offentlig granskning framställes af [...]*. Helsingfors, J.G. Frenckell & Son.
 [Bolin, Wilhelm] (1862), 'Elias Nygrén. (Familienmord. Finnland)', *Der neue Pitaval*.
 Bolin, Wilhelm (1864): *Familjen. Studier*. Helsingfors.
 Brunvoll, Arve (1996), "'Der Atheist". Die Religionskritik Ludwig Feuerbachs und ihre Aufnahme bei Wilhelm Bolin', teoksessa Gimpl (1996), s. 13–58.
 Condorcet (1994): *Foundations of Social Choice and Political Theory*, transl. I. McLean & F. Hewitt. Edward Elgar, Aldershot.
 Coole, Diana H. (1988): *Women in Political Theory. From Ancient Misogyny to Contemporary Feminism*. Longman, Sussex.
 Feuerbach, Ludwig (1975), 'Grundsätze der Philosophie der Zukunft', *Werke in sechs Bänden*, Bd. 3, Kritiken und Abhandlungen II (1839–1843). Suhrkamp, Frankfurt am Main.
 Feuerbach, Ludwig (1967–): *Gesammelte Werke*, toim. Werner Schuffenhauer. Akademie Verlag, Berlin.
 Früh, Eckart (1996), 'Wilhelm Börner, "niemals ein 'Liberaler', sondern immer ein Sozialist, wenn auch nicht Sozialdemokrat", teoksessa Gimpl (1996), s. 353–389.
 Gimpl, Georg (toim.) (1990): *Unter uns gesagt. Friedrich Jodls Briefe an Wilhelm Bolin*. Löcker Verlag, Wien.
 Gimpl, Georg (toim.) (1996a): *Ego und Alterego. Wilhelm Bolin und Friedrich Jodl im Kampf um die Aufklärung. Festschrift für Juha Manninen*. Peter Lang, Frankfurt am Main.
 Gimpl, Georg (1996b), 'Fronde gegen die 'philosophierenden Physiker'. Friedrich Jodls Auseinandersetzung mit Ernst Mach und Ludwig Boltzmann', teoksessa Gimpl (1996), s. 287–330.
 Gimpl, Georg (2003), 'Realismus im Erkennen – Idealismus im Handeln. Friedrich Jodl (1849–1914)', teoksessa Thomas Binder ym. (2003), s. 7–99.
 Heidegren, Carl-Göran (2004): *Det moderna genombrottet i nordisk universitetsfilosofi 1860–1915*. Daidalos, Göteborg.
 Hippel, Th.G. von (1979): *On Improving the Status of Women*, transl. T.F.

- Sellner. Wayne State University Press, Detroit.
 Hippel, Th.G. von (1994): *On Marriage*, transl. T.F. Sellner. Wayne State University Press, Detroit.
 Häggman, Kai (1994): *Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa*. SHS, Helsinki.
 Ihanus, Juhani (1996), 'Primitive Promiskuität und die Frage des Plagiats: Carl Starcke und Wilhelm Bolin zu Edvard Westermarcks Dissertation, *The History of Human Marriage*', teoksessa Gimpl (1996), s. 99–119.
 Jalava, Marja (2005). *Minä ja maailmanhenki. Moderni subjekti kristillis-idealistsissa kansallisajattelussa ja Rolf Lagerborgin kulttuuriradikalismissa n. 1800–1914*. SKS, Helsinki.
 Johnson, Lonnie R. (1996), 'Comebach der Aufklärung: Friedrich Jodl, Wilhelm Börner und die amerikanische "Ethical Culture" -Bewegung', teoksessa Gimpl (1996), s. 337–352.
 Karkama, Pertti (1989): *J.V. Snellmanin kirjallisuuspolitiikka*. SKS, Helsinki.
 Kilpi, Jukka & Matti Sintonen (1986), 'Liberaali feminismi: John Stuart Mill (1806–1873)', teoksessa Alanen ym. (1986), s. 205–228.
 Knif, Henrik (1985), 'Familjekult och filosofi. En kritisk läsning av Wilhelm Bolins bok *Familjen* (1864)', *Historiska och litteraturhistoriska studier* 60, SSLF, Helsingfors.
 Kohner, Joseph (1987): *Theodor Gottlieb von Hippel. Eine zentrale Persönlichkeit der Königsberger Geistesgeschichte*. Nordost-Archiv, Lüneburg.
 Lappalainen, Päivi ym. (toim.) (2001): *Lähikuussa nainen. Näköaloja 1800-luvun kirjalliseen kulttuuriin*. SKS, Helsinki.
 Launis, Kati (2001), 'Vapaa kuin leijona metsässä? Aikansa nainen Marie Linderin romaaniassa *En kvinna af vår tid*', teoksessa Lappalainen ym. (2001), s. 107–136.
 Lehto, Katri (1986): *Kytäjän kreivitär. Marie Linderin elämä*. Otava, Helsinki.
 Manninen, Juha & Georg Gimpl (1990), 'Wilhelm Bolin und sein Kampf um die Aufklärung', teoksessa Gimpl (1990), s. 11–76.
 Manninen, Juha, 'Rakkaus sivistystapahtumana – romantiikan anti naisen ja miehen suhteen arvioimiselle', teoksessa Saarinen (1984), s. 102–124.
 Manninen, Juha (1987): *Dialektiikan ydin*. Pohjoinen, Oulu.
 Manninen, Juha (1996a): *Feuer am Pol. Zum Aufbau der Vernunft im europäischen Norden*. Peter Lang, Frankfurt am Main.
 Manninen, Juha (1996b), 'Verzeichnis der Schriften Wilhelm Bolins', teoksessa Gimpl (1996), s. 183–197.
 Montfort, Catherine R. (toim.) (1994): *Literate Women and the French Revolution of 1789*. Summa, Birmingham.
 Nordin, Svante (1987): *Romantikens filosofi. Svensk idealism från Höijer till hegelianerna*. Doxa, Lund.
 Offen, Karen (1986), 'Ernest Legouvé and the Doctrine of "Equality in Difference" for Women: A Case Study of Male Feminism in Nineteenth-Century French Thought', *Journal of Modern History*, s. 452–484.
 Oittinen, Vesa (1996), 'Wilhelm Bolin zur Frage der Willensfreiheit', teoksessa Gimpl (1996), s. 59–76.
 Patoluoto, Ilkka (1980), 'Perheen tehtävät, puolustus ja tulevaisuus', *Suomen Akatemian julkaisuja* 7.
 Perander, J.J.F. (2004): *Yhteiskunta uutena aikana ja muita kirjoituksia, johdanto ja toim. Mikko Lahtinen*. Eurooppalaisen filosofian seura, Tampere.
 Ramsay, Alexandra (1984), 'När Finlands fruntimmer och kvinnor blev myndiga. Opinionerna på 1863–64 års lantdag', *Historisk Tidskrift för Finland* 3.
 Rauh, Hans-Christoph & Carola Häntsch, 'Zum Philosophieverständnis von Friedrich Jodl und Wilhelm Bolin', teoksessa Gimpl (1996), s. 199–233.
 Saarinen, Esa ym. (toim.) (1984): *Rakkauden filosofia*. WSOY, Helsinki.
 Snellman, J.V. (2000–2005): *Kootut teokset*, osat 1–24. Opetusministeriö, Helsinki.
 Sulkunen, Irma (1991): *Retki naishistoriaan*. Hanki ja jää, Helsinki.
 Uusitalo, Jyrki (1996), 'Politik als Philosophicum. Zu Wilhelm Bolins Hauptwerk in der politischen Theorie', teoksessa Gimpl (1996), s. 77–97.
 Vanpée, Janie (1994), 'Le Declaration des Droits de la Femme et de la citoyennes: Olympe de Gouge's Re-Writing of La Declaration des Droits de l'homme', teoksessa Montfort (1994), s. 55–79.